

Prie lietuvių paminklo Tistede: didingiausias dipukų palikimas Europoje

„Gabalėliai Lietuvos: Europa“ dienoraščio ištrauka:

Į Daniją užsukome dėl vieno vienintelio paminklo. Užtat kokio! Tai – didingiausias paminklas Europoje, kurį paliko dipukai. Ta kompozicija iš lietuviško kryžiaus, iš plytų išdėlioto Vyčio, Gedimino stulpų su šūkiu „Mūsų troškimas – tėvynės laisvė“, stovi palei šiaurietišką fjordą. Paminklas statytas 1947 m., kai nuo 1945 m. iki 1949 m. aplinkiniuose barakuose gyveno 600 „dipukų“: nuo sovietų okupacijos pasitraukusių lietuvių, latvių ir estų, bet daugiausiai – lietuvių…

Augustinas Žemaitis | „Gabalėliai Lietuvos“

„Gabalėliai Lietuvos“ archyvo nuotraukos

Lietuviškai dipukų istoriją papasakojo… grynas danas

Kai kalbama apie dipukų stovyklas, paprastai prieš akis iškyla viena konkreti šalis: Vokietija. Traukdamiesi nuo artėjančios sovietinės armijos, kokie 60000 jų pasiekė tikslą: kai karas baigėsi, buvo Vokietijos zonose, kurias užkariavo ne baisioji Sovietų Sąjunga, o demokratinės Sąjungininkų šalys – Prancūzija, JAV ar Britanija. Šios šalys dipukais rūpinosi, kiek tik galėjo tarp tų karo sugriovimų, įkurdino juos keliose „lietuviškose“ stovyklose, vėliau leido emigruoti į įvairias Vakarų šalis…

Daug mažiau kas žino, kad antroji pagal dipukų skaičių šalis buvo Danija, laikinai priglaudusi kelis tūkstančius jų. Kai pasiteiravau iš 2023 m. jaunimo kongreso JAV

pažįstamos Danijos lietuvės Evelinos Kairelytės, kas labiausiai žino tą istoriją, man sakė – Dixie Simonsen. Nustebau – jis grynas danas! Dar labiau nustebau, kad jis su manimi susirašinėjo lietuviškai. Na ir didžiausias nustebimas laukė, kai pagaliau susitikome Vilniuje ekspedicijos išvakarėse per Dainų šventę: Dixie atskubėjo iš Lietuvos ypatingojo archyvo, kur domėjosi unikalaus likimo Klaipėdos krašto lietuviais. Juos nacistinė Vokietija laikė savo piliečiais, tad laivais evakavo į Daniją, kurią dar buvo okupavusi – bet kai laivai atplaukė, Danija jau buvo išvaduota. Tačiau Klaipėdos Krašto lietuviai neturėjo pirmosios sovietinės okupacijos patirties – juk jų žemes dar 1939 m. užėmė Vokietija – tad į sovietus dažnas jų žiūrėjo naivokai. 500 sutiko „repatrijuoti“ į Sovietų Sąjungą, suagituoti sovietinių pasiuntinių. Dixie buvo įdomu, koks jų likimas po to (ištrėmė į Sibirą?). Bet domisi jis visais Danijos ir Lietuvos ryšiais.

Dixie Simonsen (kairėje), aš – Augustinas Žemaitis – Lietuvos ambasados Danijoje atstovė Aurelija Laurušonytė, Lietuvos garbės konsulė Holstebro Henny Sidelmann ir Aistė Žemaitienė

Dixie papasakojo, kad, nors lietuvių dipukų Danijoje būta kone 3000, po 1950 m. beveik visi emigravo toliau – JAV, Kanadą ir t.t. Mat daugelis bijojo, kad kairuoliška Danijos valdžia atiduos juos Sovietų Sąjungai, nuo tokio pavojaus bėgo kuo toliau. Dėl to tik dar keisčiau, kaip būtent Danijos užkampyje išliko šitoks lietuviškas paminklas.

Nuo Danijos-Vokietijos sienos 120 km važiavome iki Bilundo, kur palikome už nugaros garsųjį Legolendą, tada dar 100 km iki Holstebro, kur Lietuvos garbės

konsulate vėl susitikome su Dixie. Taip, jis gyvena Danijoje, ne Lietuvoje! Lietuvių kalbą ėmė mokytis dar apie 1990 m.

„Tuo metu byrėjo geležinė uždanga, norėjome užmegzti ryšius su kita puse. Realiausia atrodė su Vengrija, – sakė Dixie. – Tad įstojau studijuoti vengrų kalbos. Bet neliko dėstytojų, užtat atvyko dėstytoja iš Lietuvos. Taip pradėjau mokytis lietuviškai“. Vėliau Dixie tęsė mokslus Vilniaus universitete, iš Lietuvos parsivežė ir žmoną…

Kaip Danijos kariuomenė puoselėja paminklą Lietuvai

Konsulate susitikome ir Lietuvos ambasados Danijoje antrąją sekretorę Aureliją Laurušonytę, kuri irgi norėjo pamatyti tą paminklą, bei garbės konsulę Henny Sidelmann – ji nėra lietuvių kilmės, bet ją žavi lietuvių menas. Dar nuo nepriklausomybės pradžios važinėja į Lietuvą, ten tuo ir užsidegė.

Pakvietėme Dixie ir Aureliją toliau važiuoti mūsų kemperiu – mat iki Holstebro nuo Kopenhagos atkeliavo viešuoju transportu, bet paskutinius 80 km iki lietuviško paminklo be automobilio įveikti sunkiau. Ir štai pagaliau kirtę tiltą, pasiekėme gražų Tilstedo miestelį, karo bazės vartus…

Lietuvių paminklas Tistede

Taip, kur būta dipukų stovyklos dabar – danų karo bazė. Tiksliau, pajėgų, skirtų dorotis su nepaprastom situacijom, štabas. Tačiau tai nėra uždara teritorija, kokią galėtum įsivaizduoti.

Palydėti atėjęs karininkas L. Kvist labai džiaugėsi mūsų vizitu: „Mes didžiuojamės šituo paminklu, jis – mūsų istorijos dalis“. Būtent Danijos kariškiai ir padėjo jį išsaugoti! Ir, dar įspūdingiau, ne tik išsaugojo – bet puoselėja, tobulina. Lietuviai Vytį buvo išdėlioję iš lauko akmenukų – o danai 1961 m. perstatė iš plytų. Ir visą kryžių 2015 m. pakeitė – bet pagal visas lietuviškas tradicijas.

Lietuvių paminklas – jų bazės simbolis, net knygelę apie jį parodė. „Čia gali patekti kiekvienas norintis“ – sakė L. Kvist, vėliau dar pakvietęs mus kavos –

„susitarti nebūtina, bet reikia ateiti į namą prie įvažiavimo ir palydėsime iki paminklo“. Leido ir fotografuoti, ir filmuoti, o vienintelis „kariškas“ ribojimas – negalėjome kelti drono. Kiek gaila, nes Vytis itin gražiai atrodytų iš dangaus!

Tiesa, ne viskas Danijoje rožėm klota – kaip visada, daug priklauso nuo konkrečių žmonių. Būta Danijoje ir dar vienos lietuvių dipukų stovyklos – šalies vakaruose. Ten irgi pastatytas paminklas su Gedimino stulpais. Bet, lietuviams išsiskirsčius, jis išliko tik senose nuotraukose…

Ilga kelionė į Kopenhagą – pas Danijos lietuvių jaunimą

Dixie ir Aureliją pažadėjome parvežti Kopenhagon. Laukė dar 420 km – daugiau nei 4 valandų kelionė. Kelionė, kurios prieš ekspediciją neplanavome: manėme grįšią iš Danijos į Vokietiją taip, kaip atvažiavome, juk pačioje Kopenhagoje tikrų gabalėlių Lietuvos nėra… Bet tada sulaukėme kvietimo iš Danijos lietuvių jaunimo organizacijos LYS vadovo Edvino Mačiulio. Jie kaip tik rengė Danijos lietuvių dienas. Danijos lietuvių jaunimą jau buvome sutikę per 2023 m. Pasaulio lietuvių jaunimo kongresą „Neringos“ stovykloje JAV, kur jiems itin patiko mūsų ten surengta viktorina apie lietuvių paveldą, tad jie paprašė mūsų paskaitos Kopenhagoje… Kiek paderinę grafiką, sutikome. Paskaita anglų kalba (atėjo ne vien lietuviai) kitą vakarą praėjo tikrai smagiai ir įdomiai – viliuosi uždegėme lietuviška Amerikos, Australijos, net Kazachijos didybe…

Danijos lietuvių bendruomenė nustebino jaunyste: daugelis ten jaunesni už mus. Juos į Daniją atviliojo unikali galimybė studijuoti: nuo 2004 m., kai Lietuva įstojo į ES, lietuviams atsivėrė galimybė nemokamai (ar net su stipendija) studijuoti Danijoje! Tūkstančiai ja pasinaudojo. Dabar, tiesa, tos „durys“ užsidarė: mokslas dar nemokamas, bet, siekiant riboti tokią imigraciją, panaikintos programos anglų kalba, o danų kalba net mane pribloškė sudėtingumu: rašyba ir tarimas ten nesutampa; vien dėl nemokamų studijų joks 18-metis jos neišmoks – na, nebent koks lietuviškasis Dixie… Tad tipinis LYS Danijos lietuvis dabar – 25-35 metų, pabaigęs Danijoje nemokamas studijas ir pasilikęs gyventi kažkur aplink Kopenhagą…

Pavienių lietuviškų vietų netikėtai radau ir Kopenhagos apylinkėse. Kristianijos menininkų rajone užvertęs galvą pamačiau nuorodą į „Uzhupio“ Respubliką – kurią gal iš dalies Kristianija ir įkvėpė. O anapus Kopenhagos, jau pakeliui į keltą Vokietijon, stabtelėjomie Litauen (Lietuvos) gatvėje – tiesa, jokios istorinės lietuvių bendruomenės ten tikrai nebuvo, tiesiog šalia yra ir Letland (Latvijos), Estland (Estijos) gatvės, tarsi suteikiant vardus iš eilės pagal žemėlapį.

Užupio Respublikos ženklas

Tada – Gedseris, keltas, o kitoje pusėje – Rostokas. Rytų Vokietija. Ten jau – jokių dipukų ar jų stovyklų. Juk Rytų Vokietiją po 1945 m. okupavo sovietai – o dipukai iš paskutiniųjų bėgo link Vakarų, kad tik jų neaplenktų frontas, visokie Leipcigai ar Berlynai tebuvo jiems tarpinės stotelės.

Tačiau Rytų Vokietijoje radome dar senesnių lietuviškų ženklų, iš XVIII a., kai bendri monarchai valdė Lietuvą, Lenkiją ir Saksoniją, kuri nūnai – Vokietijos žemė… Bet apie tai – jau kitame straipsnyje.

„Gabalėliai Lietuvos“ – lietuviško paveldo už Lietuvos ribų enciklopedija, daugiau informacijos rasite svetainėje istorijos.gabaleliailietuvos.lt

Daugiau apie Lietuviško paminklinio ansamblio atsiradimo Tistede istoriją skaitykite:

LIETUVIŲ PABĖGĖLIŲ PALIKIMAS DANIJOJE